

نقدی بر کتاب تربیت‌بدنی در مدارس

محسن حلاجی*

چکیده

هدف از نگارش این پژوهش نقدی بر کتاب تربیت‌بدنی در مدارس است. پرسش‌نامه «نقد و بررسی متون و کتب علوم انسانی (کتب ملی)» به‌منزله ابزار و چهارچوب نقد استفاده شد. کتاب تربیت‌بدنی در مدارس دارای ۴۴۱ صفحه، چهار بخش، و پانزده فصل است. یافته‌های نقد از دو منظر امتیازات و کاستی‌های شکلی و محتوایی ارائه شدند. امتیازات شکلی در حد مطلوبی ارزیابی شد. برخی از امتیازات محتوایی شامل: چینش مطالب در قالب بخش‌ها و فصول برای ایجاد نظم منطقی، انسجام درونی مطالب درون فصول، درج منابع در انتهای هر بخش، و تطابق محتوای فصل‌ها با سرفصل‌های برخی از دروس دانشگاهی است. کاستی‌های شکلی شامل: جذابیت کم روی جلد، بیان مبهم هدف اصلی اثر، و نبود پیش‌گفتار و خلاصه فصل و بخش می‌شود. کیفیت چاپ متوسط (و شامل مواردی هم‌چون نوع کاغذ، جلد، جداول و نمودار، و ...) است. کاستی‌های محتوایی شامل: نداشتن ایده کلی و مدل ساختاری و محتوایی، ارجاعات ناکافی، فقدان ارائه تصویری جامع از مؤلفه‌های درس تربیت‌بدنی، بی‌توجهی نسبی درباره اشاره به نظریه‌های علمی موجود، ناهمخوانی محتوای کتاب با سرفصل یک درس مشخص است.

کلیدواژه‌ها: ورزش مدارس، برنامه درسی تربیت‌بدنی، بررسی و نقد کتاب، پداگوژی ورزشی.

۱. مقدمه

نقد به‌مثابه مهارتی شناختی گویای تلاش ناقد در تمیز امتیازها و کاستی‌های یک اندیشه، روش، یا اثر است. نقد کتاب توصیف، تحلیل انتقادی، ارزیابی کیفیت، اهمیت، و اثرگذاری یک کتاب در زمینه‌ای خاص است. کتاب در جایگاه قدیمی‌ترین رسانه مکتوب همواره از اهمیت زیادی برخوردار بوده است. با پیدایش رسانه‌های دیجیتالی جایگاه کتاب‌های

---

* استادیار برنامه‌ریزی و مدیریت در تربیت‌بدنی و ورزش، دانشگاه فرهنگیان، hallajymohsen@gmail.com
تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۳، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۰۲

عمومی در مقایسه با گذشته تنزل یافته است، اما کتاب‌های علمی و دانشگاهی هرگز از جایگاه مرجعیت خلع نشده‌اند و همیشه عامل انتقال پیام‌ها و یافته‌های پژوهش‌های علمی بوده‌اند (نویدی ۱۳۹۴). رسالت تولید کتاب‌های باکیفیت نه تنها بر دوش مؤلفان و ناشران، بلکه بر دوش ناقدان صاحب‌اندیشه بوده است تا با نقد خود هر دوی کاستی‌ها و امتیازات کتاب‌های علمی - دانشگاهی را معرفی و راه را برای بهبود این گونه کتاب‌ها هموار کنند.

انتشار کتاب‌های علمی - دانشگاهی در علوم ورزشی و تربیت‌بدنی که دارای رشته‌های نظری - رشته‌های موضوعی (برای مثال: پداگوژی ورزش - آموزش ورزش) است، به دلیل فلسفه و کارکرد آن در ابعاد اجتماعی، تربیتی، سیاسی، و اقتصادی و مطرح شدن آن به مثابه یک رشته دانشگاهی با دوره‌های تحصیلی در زیرگرایش‌های متعدد یک ضرورت است. یکی از این گرایش‌ها، گرایش آموزش تربیت‌بدنی است. به لحاظ تاریخی بعد علمی آموزش تربیت‌بدنی بعد از ظهور ورزش و تعلیم و تربیت ورزشی (PE) در صحنه علوم وارد شده است. امروزه ورزش و تعلیم و تربیت ورزشی، با عنایت به یافته‌های علوم ورزشی، تجزیه و تحلیل و کنترل و توسعه یافته‌اند. تأثیر علوم ورزشی به طور عمده در «پداگوژی ورزشی» است. چنین تأثیراتی به دلیل نظریه‌های حوزه علوم ورزشی و رشته‌های کاربردی علوم تربیتی در رشته علمی «آموزش ورزش و تربیت‌بدنی» اجتناب‌ناپذیر است (Haag 2008).

تألیف و نشر آثار زمانی اهمیت فزاینده خود را نمایان می‌سازد که مطالب علمی مندرج در کتاب در نهایت جمعیت کثیری را متأثر کند. از جمله می‌توان تأثیر مطالب علمی در دانشجویان و دانشجو - معلمان را متذکر شد، چراکه در نهایت جمع میلیونی دانش‌آموزان متأثر از دانش‌ها، گرایش‌ها، و مهارت‌های آموزشی آن‌ها خواهند بود. مسئله پیش روی محقق کسب آگاهی درباره کاستی‌ها و امتیازات کتاب *تربیت‌بدنی در مدارس* نوشته رحیم رضائی‌نژاد، به لحاظ شکلی و محتوایی، از طریق بررسی و نقد آن است. از این‌رو، پرسش‌های تحقیق در چهارچوب پرسش‌نامه «نقد و بررسی متون و کتب علوم انسانی (کتب ملی)» است.

۲. معرفی اثر

در حکم مقدمه‌ای بر معرفی اثر می‌توان گفت که از سال ۱۳۰۶ که بنابه پیش‌نهاد سید محمد تدین، وزیر فرهنگ، «قانون ورزش اجباری» در آموزشگاه‌ها در مجلس شورای ملی به تصویب رسید تاکنون به دلایل مختلف، هم‌چون نبود نیروی متخصص و نبود تجهیزات کافی، در برنامه‌ریزی و اجرا دچار مشکل بوده است (اسمعیلی ۱۳۸۸). هم‌چنین، برداشت‌ها و نگرش‌های متفاوت و بعضاً ناصحیح به درس تربیت‌بدنی از سطح مدیریت کلان تا

مدرسه، به‌ویژه در اجرا، این درس را دچار انحراف در ایفای نقش اصلی خود در بدنه نظام تعلیم و تربیت کرده است. عامل اصلی برای تصحیح ایفای این نقش برنامه‌ریزی جامع و مبتنی بر انتظارات اسناد ملی و پژوهش‌های داخلی و خارجی است. بهره‌گیری از مطالعات داخلی و خارجی و پردازش یافته‌های آن‌ها در قالب کتاب‌های علمی کار برنامه‌ریزان را در برنامه‌ریزی ساده می‌کند. از این رو، از سال‌های گذشته متخصصان علاقه‌مند به نشر آثار مرتبط با این موضوع مبادرت ورزیده‌اند؛ برای نمونه: کلیات روش‌های تدریس درس تربیت‌بدنی دوره ابتدایی (امیرتاش ۱۳۷۲)؛ روش تدریس تربیت‌بدنی در مدارس راهنمایی (پویانفر ۱۳۷۵)؛ کتاب معلم تربیت‌بدنی، راهنمای تدریس، پایه اول ابتدایی (سراج‌زاده ۱۳۸۲ ب)؛ مدل‌های آموزش تربیت‌بدنی در مدارس (رضائی نژاد ۱۳۸۵)؛ روش تدریس تربیت‌بدنی (شفیعی ۱۳۸۶)؛ روش‌های آموزش تربیت‌بدنی (آذربانی ۱۳۸۹)؛ روش‌ها، فنون، و الگوهای تدریس تربیت‌بدنی (آذربانی ۱۳۹۲)؛ آموزش تربیت‌بدنی، اهداف، و راه‌بردها (هلیسون ۱۳۹۲ الف)؛ آموزش مسئولیت‌پذیری از طریق فعالیت‌های حرکتی (هلیسون ۱۳۹۲ ب)؛ و راهنمای کاربردی الگوها و روش‌های تدریس تربیت‌بدنی (حلاجی ۱۳۹۴). این روند ادامه دارد و در آینده منابع متنوع و جامع‌تری در اختیار برنامه‌ریزان، معلمان، و دانشجو-معلمان قرار خواهد گرفت.

تحقق اهداف تربیت‌بدنی در مدارس مستلزم گذر از فرایندی است که برنامه‌ریزی درسی، اجرا، و ارزش‌یابی از عناصر کلیدی آن به‌شمار می‌روند. هاگ (۲۰۰۸) مدل «APRE» را به‌مثابه تبیین فرایندی از فرایند یاددهی-یادگیری و تمرین در ورزش معرفی می‌کند. این مدل فرایندی را می‌توان با مدل ساختار عاملی مطابقت داد. هردو ساختار به‌منظور تهیه یک چهارچوب نظری برای نظریه آموزشی (برای مثال: ساختار عاملی) و یک چشم‌انداز عملی (برای مثال: ساختار فرایندی) بسیار مهم‌اند (Hayman 2003, cited Haag 2008). در جدول ۱ می‌توان تطابق بین ساختار عاملی با مراحل فرایند APRE را مشاهده کرد.

جدول ۱. تطابق بین ساختار عاملی با مراحل فرایند APRE

فرایند محوری	عامل محوری
A - تجزیه و تحلیل	۱. پیش‌نیازهای انسان‌شناختی؛ ۲. پیش‌نیازهای اجتماعی-فرهنگی
P - برنامه‌ریزی	۳. آرمان‌ها/اهداف؛ ۴. محتوا
R - اجرا (عمل)	۵. روش؛ ۶. رسانه
E - ارزش‌یابی	- محصول (نتیجه)؛ - فرایند

بدیهی است که ترکیب ساختار عاملی و فرایندی باید در یک نظام آموزشی تحقق پیدا کند (Haag 2008). مؤلف در همین زمینه، با عنایت به تجارب برنامه‌ریزی و آموزشی خود در این رشته علمی، کتاب *تربیت‌بدنی در مدارس* را تألیف کرده است. در ادامه، اثر مذکور از دو بعد شکلی و محتوایی معرفی می‌شود و سپس، با تأکید بر امتیازات و کاستی‌ها بررسی و نقد شده است.

۱.۲ شکل اثر

کتاب *تربیت‌بدنی در مدارس* دارای ۴۴۱ صفحه، مصور، دارای جدول و نمودار، چهار بخش، و پانزده فصل است. قطع کتاب وزیری و نوع جلد شومیز است. همچنین، کتاب دارای سخن‌ناشر و مقدمه مؤلف است. هر فصل با مقدمه‌ای کوتاه شروع می‌شود و پس از ذکر هر زیرعنوان مؤلف تلاش کرده است تا با آوردن توضیحات کافی و بعضاً همراه کردن متن با جداول و اشکال، و البته نه همیشه، فهم مطالب را تسهیل کند. همچنین، در انتهای اکثر فصول قسمتی با عنوان فعالیت‌های آموزشی آورده شده است. در انتهای هر بخش از کتاب منابع مورد استفاده به ترتیب فارسی و انگلیسی آورده شده‌اند.

۲.۲ محتوای اثر

در مقدمه کتاب مؤلف به معرفی اجمالی ساختار کتاب شامل بخش‌بندی و فصول زیرمجموعه هر بخش و نیز هدف آن‌ها می‌پردازد. خواننده با مطالعه مقدمه به اجمال دید کلی از کتاب به دست می‌آورد.

بخش اول با عنوان «کلیات و مفاهیم تربیت حرکتی و ورزشی» شامل چهار فصل است. فصل اول با عنوان «مفاهیم و حوزه تربیت حرکتی و ورزش» به تعریف مفاهیم بنیادین حرکت، تربیت‌بدنی و حرکت، بازی و ورزش، عناصر اصلی آموزش حرکت و ورزش (فرایند، میانجی، و نتیجه)، سطوح برنامه‌های تربیت حرکتی و ورزشی در جامعه (ورزش تربیتی، همگانی، قهرمانی، و حرفه‌ای)، و سلسله‌مراتب برنامه‌های تربیت‌بدنی در مدارس از دیدگاه‌های مختلف (برای نمونه، مدل مهارت‌های ادراکی، مهارت‌های حرکتی و بازی، مهارت‌های پایه ورزش، و ورزش) می‌پردازد. این فصل در مجموع ارائه‌دهنده مباحث نظری است و از جنس مبانی تربیت‌بدنی و ورزش محسوب می‌شود. فصل دوم با عنوان «اهداف تربیت حرکتی و ورزشی» به تبیین اهمیت تدوین اهداف، اهداف عمومی تعلیم و تربیت،

اصول تنظیم اهداف، طبقه‌بندی اهداف تربیت حرکتی و ورزشی (در قالب حیطه‌های شناختی، عاطفی، و روانی - حرکتی)، اهداف اختصاصی تربیت حرکتی و ورزشی (اهداف جسمانی و مهارتی، اهداف عاطفی و اجتماعی، و اهداف ادراکی و شناختی)، مقایسه اولویت اهداف تربیت‌بدنی، تربیت حرکتی، و اهداف تربیت‌بدنی در دوره‌های تحصیلی می‌پردازد. این فصل مبنای برنامه‌ریزی درسی تربیت‌بدنی محسوب می‌شود. فصل سوم با عنوان «استانداردهای درس تربیت‌بدنی»، ضمن پرداختن به تعریف استاندارد آموزشی، از هفت استاندارد اصلی درس تربیت در مدارس یاد می‌کند و برای هر پایه تحصیلی به‌طور جداگانه آن‌ها را تشریح می‌کند. مطالب این فصل نیز مبنای برنامه‌ریزی درسی تربیت‌بدنی محسوب می‌شود. فصل چهارم با عنوان «مربی‌گری ورزش در مدارس» با هدف ایجاد آمادگی روانی برای مربیان نگاشته شده است. در این فصل مؤلف کوشش کرده است تا با پرداختن به مسئولیت‌های شغلی مربیان آنان را با شایستگی‌های شغلی مربیان، اهداف حرفه‌ای مربیان، و ارتباط با دانش‌آموزان آشنا کند.

بخش دوم با عنوان «شناخت یادگیرنده» دارای سه فصل است. فصل پنجم با عنوان «ویژگی‌ها و نیازهای رشدی دانش‌آموزان» ویژگی‌های جسمانی - حرکتی، ویژگی‌های شناختی و ذهنی، و ویژگی‌های عاطفی - اجتماعی دختران و پسران دوره‌های تحصیلی ابتدایی، راهنمایی، و متوسطه را با جزئیات ارائه می‌کند و هم‌چنین، به تشریح نیازهای کودکان و نوجوانان در موضوع ورزش و سرانجام رابطه نیازهای دانش‌آموزان با محتوای درس تربیت‌بدنی پرداخته است. این فصل مبنای برنامه‌ریزی درسی تربیت‌بدنی است. فصل ششم با عنوان «تفاوت‌های فردی و عملکرد حرکتی» به بحث و توضیح درباره دامنه و انواع تفاوت‌های فردی (شامل تفاوت‌های جسمانی و ساختار بدنی، تفاوت در توانایی حرکتی، تفاوت عاطفی و شخصیتی، تفاوت‌های اجتماعی - فرهنگی، و تفاوت‌های شناختی و ذهنی) پرداخته است و به‌منظور آشناکردن خوانندگان با استعداد حرکتی و ورزشی، نخست، موضوع هوش و طبقه‌بندی‌های ارائه‌شده را مطرح کرده و در ادامه در قالب جداول مستند سن شروع فعالیت‌های کودکان در رشته‌های ورزشی را، هم‌راه با توضیح استعدادیابی ورزشی در مدارس و مدارس تخصصی ورزش، آورده است. در انتهای فصل به نقش خانواده در تربیت ورزشی دانش‌آموزان اشاره کرده است. فصل هفتم با عنوان «دانش‌آموزان کم‌توان حرکتی» آخرین فصل بخش دوم کتاب است که درباره دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، کم‌توان حرکتی (خام‌حرکت)، کم‌توان جسمانی و فیزیولوژیک (ناهنجاری‌های اسکلتی، صرع، کم‌خونی، و...)، کم‌توان رفتاری (کم‌تحركی، پرخاش‌گری، ترس از فعالیت بدنی، و...)،

تربیت حرکتی و ورزشی دانش‌آموز کم‌توان، و برنامه تربیت حرکتی ویژه به تفصیل سخن می‌گوید. این فصل اطلاعاتی را در اختیار خواننده قرار می‌دهد که او را با بخشی از ملاحظات حاکم بر اجرای برنامه درس تربیت‌بدنی آشنا می‌کند.

بخش سوم با عنوان «برنامه حرکتی و ورزشی در مدارس» دارای چهار فصل است. فصل هشتم با عنوان «مراحل اساسی برنامه‌ریزی و طرح درس» به دنبال آشنا کردن معلمان با مراحل اساسی در برنامه‌ریزی درسی (شامل تجزیه و تحلیل شرایط، تعیین اولویت‌بندی اهداف، سازمان‌دهی محتوای برنامه و درس، سازمان‌دهی تجارب آموزشی و یادگیری، و سنجش و ارزش‌یابی)، طبقه‌بندی فعالیت‌های تربیت‌بدنی و ورزش در مدارس، اندازه‌گیری محتوای برنامه تربیت‌بدنی، و طرح درس (سالانه، روزانه، و تک‌آموزشی) است. این فصل بر این پیش‌فرض نگاشته شده که برنامه درسی ملی وجود ندارد و معلمان ناگزیر برای اجرای این درس خود باید به برنامه‌ریزی بپردازند. فصل نهم با عنوان «برنامه تعلیم و تربیت حرکتی»، ضمن اشاره به پتانسیل‌های آموزشی و تربیتی حرکت، به توصیف چستی تعلیم و تربیت حرکتی، اهداف تعلیم و تربیت حرکتی، اجزای حرکت (شامل اندام حرکت، مکان یا فضای حرکت، ابراز وجود حرکتی، جابه‌جایی حرکات، موقعیت بدن در حرکت، سطح و مسیر حرکت، شکل کلی بدن در حرکت، شکل حرکت، اجرای حرکت، و نوع حرکت)، روابط حرکتی (ترکیب حرکات، ترکیب حرکات با اشیاء، و ترکیب حرکات با افراد)، اصول اجرای برنامه تعلیم و تربیت حرکتی، فعالیت‌ها و برنامه تربیت حرکتی (شامل بهداشت و سلامت فردی، تمرینات درک حسی - حرکتی، شناخت بدنی و حرکتی، فعالیت‌های گرم‌کردن، فعالیت‌های دست‌کاری و درک دیداری، حرکات بنیادی، حرکات مقدماتی ژیمناستیک و دوومیدانی، حرکات موزون و نمایشی، حرکات مهارتی ساده، حرکات ترکیبی، حرکات تقلیدی، حرکات شیرین‌کاری، و بازی‌های پرورشی و ورزشی ساده) می‌پردازد. بخش عمده‌ای از مطالب این فصل در درس مبانی تربیت‌بدنی ارائه می‌شود، اگرچه به‌خوبی به محتوای درس تربیت‌بدنی در این فصل اشاره شده است. فصل دهم با عنوان «برنامه‌های آموزش بازی، مهارت، و آمادگی جسمانی» اشاره مستقیم به الگوهای آموزش و تدریس محتوای درس تربیت‌بدنی دارد. در این فصل سه الگوی آموزش بازی (شامل زیرعناوین اهداف بازی، انواع بازی، و ...)، آموزش مهارت‌های حرکتی و ورزشی، و آموزش آمادگی جسمانی ارائه شده است که الگوهایی برای اجرای برنامه درس تربیت‌بدنی محسوب می‌شوند؛ اگرچه به‌کارگیری این الگوها باید متناسب با دوره و پایه تحصیلی دانش‌آموزان باشد. فصل یازدهم با عنوان «برنامه‌ریزی رشد شناختی و رشد

عاطفی - اجتماعی» به ارائه دو مدل آموزش و تدریس تربیت‌بدنی با هدف رشد شناختی و رشد عاطفی - اجتماعی می‌پردازد. اکنون مشخص شده است که این درس ظرفیت‌های زیادی برای پرورش خصایص اخلاقی و رشد اجتماعی دارد و از این‌رو، ضمن ارائه نظریه‌هایی در این خصوص، مدل‌هایی نیز برای آن معرفی شده‌اند. در کنار این مهم برنامه‌ریزان و معلمان بر این باورند که تدریس این درس به رشد شناختی (دانش، درک، کاربرد، تحلیل، ترکیب، و قضاوت) کمک می‌کند.

بخش چهارم «سازمان‌دهی کلاس و محیط آموزشی» چهار فصل دارد. فصل دوازدهم با عنوان «مدیریت کلاس تربیت‌بدنی» به موضوع حساس روش کلاس‌داری تربیت‌بدنی می‌پردازد. مؤلف در این فصل نخست محیط کلاس تربیت‌بدنی و ورزش را توصیف کرده و سپس با ذکر حقوق و مسئولیت‌های معلم و شاگرد، سازمان‌دهی کلاس، و روش‌های اداره کلاس (شامل گروه‌بندی و انواع آن، مدیریت رفتار در کلاس، تشکیل تیم و تمرین، فضای روبرو در مدرسه، سنجش و اندازه‌گیری در کلاس) به توضیح موارد می‌پردازد. سنجش و اندازه‌گیری خود یکی از حوزه‌های مستقل هر نوع عنوان درسی است، از این‌رو نیاز به اختصاص یک فصل مجزا دارد. فصل سیزدهم، «روش‌های تدریس تربیت‌بدنی»، به تشریح مفهوم تدریس، طبقه‌بندی اهداف تدریس، روش‌های تدریس (شامل روش دستوری، روش تکلیفی، روش گام‌به‌گام، روش حل مسئله، و روش اکتشافی)، انتخاب روش تدریس مناسب، مراحل تدریس، استراتژی‌های تعامل با دانش‌آموزان، کتاب درسی تربیت‌بدنی، فعالیت‌های آموزشی نامناسب در مدرسه (مانند اجرا و نمایش از سوی عده‌ای خاص از دانش‌آموزان، رهاکردن توپ در فضای مدرسه، و...)، لذت و رضایت در کلاس و مسابقات ورزشی مدرسه می‌پردازد. مؤلف سعی دارد در این فصل ویژگی‌های تدریس مطلوب را از نامطلوب بازشناسد و به ایجاد فضای شاد در کلاس کمک کند. فصل چهاردهم، «مدیریت ایمنی و ریسک در کلاس»، به تشریح مفهوم ریسک و ایمنی، مدیریت ریسک، مسئولیت‌های قانونی معلم در کلاس تربیت‌بدنی و همچنین ملاحظات ایمنی دوران رشد دانش‌آموزان، آسیب‌های ورزشی، و تدابیر آموزشی لازم برای پیش‌گیری از بروز حوادث پیش‌بینی‌ناپذیر در آموزش و زمان تمرین می‌پردازد. آخرین فصل کتاب، فصل پانزدهم، «سابقه اجرای درس تربیت‌بدنی در مدارس»، به‌مثابه مطلبی افزودنی به توصیف و تشریح سابقه درس تربیت‌بدنی و ورزش، وضعیت درس تربیت‌بدنی و ورزش، وضعیت محتوای درس تربیت‌بدنی، و در نهایت بررسی اجرای درس تربیت‌بدنی در مدارس جهان می‌پردازد. بنابراین، خواننده در این فصل به برداشتی جهانی از وضعیت فعلی این درس خواهد رسید.

۳. روش‌شناسی

روش تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی است. موضوع تحقیق بررسی ساختار و محتوای کتاب تربیت‌بدنی در مدارس است. ابزار گردآوری اطلاعات پرسش‌نامه «نقد و بررسی متون و کتب علوم انسانی (کتب ملی)» ساخت پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی است. روایی صوری، سازه، و محتوایی پرسش‌نامه از سوی جمعی از اعضای هیئت‌علمی داخل و خارج از پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی تعیین شد. این پرسش‌نامه دو بعد شکلی و محتوایی دارد. سؤالات بعد شکلی شامل چهار سؤال در خصوص مؤلفه‌های جامعیت صوری، فنی و ظاهری، نگارشی و ویرایشی، و روان و رسابودن است. سؤالات بعد محتوایی شامل بیست سؤال در ده قسمت است؛ شامل: ۱. نظم منطقی با دو سؤال، ۲. کمیت و کیفیت منابع با چهار سؤال، ۳. تحلیل و بررسی با دو سؤال، ۴. نوآوری و نبودن با دو سؤال، ۵. مبانی و پیش‌فرض‌ها با دو سؤال، ۶. انطباق و جامعیت با سه سؤال، ۷. نحوه به‌کارگیری ابزارهای علمی با یک سؤال، ۸. اصطلاحات تخصصی با یک سؤال، ۹. رویکرد کلی با یک سؤال، و ۱۰. کاربرد آموزشی با دو سؤال.

۴. یافته‌ها

یافته‌های پژوهش با عنایت به روش تحقیق در چهارچوب تحلیل ابعاد شکلی و محتوایی اثر با استفاده از ابزار پژوهش در قالب امتیازات و کاستی‌ها ارائه می‌شود.

۱.۴ تحلیل ابعاد شکلی

۱.۱.۴ امتیازات

به‌منظور افزایش اثربخشی و سهولت استفاده از کتاب قسمت‌هایی از جمله فهرست مطالب، مقدمه، فعالیت‌های آموزشی، فهرست منابع به‌تفکیک بخش، جدول، تصویر، نمودار، و سایر مواد دیداری در کتاب گنجانده شده‌اند که به جامعیت صوری کتاب کمک می‌کنند. در بررسی کیفیت فنی و ظاهری می‌توان اشاره کرد که از نظر حروف‌نگاری، هم نوع قلم و هم اندازه مورد استفاده برای نوشتن مطالب، مناسب است؛ به‌گونه‌ای که به‌آسانی مطالب قابل خواندن است و برای کمک به درک مطالب عناوین با قلم پررنگ مشخص شده‌اند. به‌علاوه، در صفحه‌آرایی نیز سعی بر آن بوده است تا به‌نحو مطلوبی عمل شود و تلاش شده است مواد دیداری مثل جدول‌ها و طرح‌ها فقط در یک صفحه قرار گیرند تا به‌راحتی

کل آن را خواننده رؤیت کند. درحکم یکی از عوامل مؤثر در دوام کتاب، صحافی نیز در حد قابل قبولی است. باوجود تعداد زیاد صفحات کتاب (حدود ۴۴۱ صفحه)، و به تبع آن قطوربودن، کتاب تألیف‌شده به گونه‌ای صحافی شده است که استحکام خوبی دارد و تورق آن باعث گسستن صفحات از یکدیگر نمی‌شود. هم‌چنین، قطع کتاب به منزله یک کتاب دانشگاهی مناسب است.

از دیگر مزایای کتاب می‌توان به رعایت قواعد عمومی ویرایش و نگارش اشاره کرد. باتوجه به این که کتاب از موارد انتشارات دانشگاهی است، بنابراین، ویراستار علمی و ادبی دارد و این ویژگی سبب شده است که کمک شایانی به بهبود قواعد ویرایشی و نگارشی شود. اثر مذکور از جهت نگارش و ویرایش و هم‌چنین روانی متن در حد مطلوب است. این موضوع در سرتاسر کتاب قابل درک است. به عبارت دیگر، نگارش یک‌دست است و خود نویسنده آن را هدایت کرده است و این تلاش به روان و رسابودن اثر در حد مطلوب و عالی کمک کرده است؛ به گونه‌ای که خواننده می‌تواند به راحتی و پیوسته مفاهیم مطرح‌شده را دنبال کند. هم‌چنین، قسمتی با عنوان فعالیت‌های آموزشی، که در اکثر فصول کتاب آورده شده است، از مزایای شکلی و ساختاری کتاب به‌شمار می‌رود و کمک شایانی به دانشجو در درک و فهم عمیق‌تر مطالب می‌کند.

۲.۱.۴ کاستی‌ها

در بررسی مؤلفه‌های جامعیت صوری که هدف از آن‌ها تسهیل مطالعه اثر است مشخص شد که کتاب دارای پیش‌گفتار، بیان صریح هدف اصلی اثر، فهرست اجمالی، اهداف درس، خلاصه فصل و بخش، نتیجه‌گیری و پیش‌نهادات، و واژه‌نامه موضوعی نیست. از سوی دیگر، طرح روی جلد جذابیت ندارد و حداقل رنگ‌آمیزی در آن به کار رفته است و با عنوان کتاب و موضوع آن تناسب زیادی ندارد. کیفیت چاپ متوسط است (مواردی هم‌چون نوع کاغذ، جلد کتاب، تنظیم جداول و نمودار، و ...؛ در ضمن جلد کتاب از انسجام کافی، باتوجه به تعداد صفحات، برخوردار نیست.

۲.۴ تحلیل ابعاد محتوایی

۱.۲.۴ امتیازات

تلاش در جهت سازمان‌دهی مطالب تا رسیدن به نظم منطقی برای پیاده‌سازی ایده مؤلف از ضروریات است. یکی از مهم‌ترین این اقدامات تنظیم مطالب در قالب بخش‌ها و

فصل‌هاست. مؤلف این کتاب به‌خوبی از این روش برای چینش فصول مرتبط به هم در قالب بخش‌ها استفاده کرده است. از امتیازات بارز این کتاب انسجام درونی مطالب درون فصول کتاب است. نویسنده توانسته است به‌خوبی در اکثر فصول این کار را انجام دهد. در فصل دوم اهداف تربیت حرکتی و ورزشی دارای زیرعناوین مناسب و دارای نظم منطقی در چینش آن‌هاست؛ برای نمونه، ذکر اهداف عمومی و کلی و سپس پرداختن به اهداف اختصاصی و ... . برخی از فصول مثل فصل نهم با نظم منطقی بیش‌تری تنظیم شده است. بدون شک این فصل از فصول کلیدی این کتاب است و نویسنده توانسته است آن را تا حد مطلوبی بشکافد. هم‌چنین، میزان انطباق محتوای اثر با عنوان کتاب، عناوین بخش‌ها، فصول، و در مجموع با فهرست مطالب بسیار قوی است. مؤلف به تمامی مواردی که در تربیت بدنی مدارس (با تأکید بر درس تربیت‌بدنی) مهم بوده پرداخته است.

از دیگر امتیازات محتوایی اثر آن است که منابع هر بخش در انتهای همان بخش آورده شده است. این اقدام بسیار شایسته است و می‌تواند به‌لحاظ کمی و کیفی منابع را غنا بخشد. منابع به‌کاررفته به‌طور کلی شامل کتاب، مقاله، و سایت است. تا آن‌جا که ناقد این اثر اطلاع دارد، نویسنده از محققان و نویسندگان سرشناس داخلی و خارجی، که آثار آن‌ها از سوی ناشران برتر به‌چاپ رسیده است، بهره برده است؛ برای نمونه، هیومن کینتیکس (Human Kinetics) ناشر برتر بین‌المللی کتاب‌های ورزشی است. کمیت و تعداد منابع در انتهای هر بخش به‌حد کفایت است و نویسنده تلاش کرده است تا از حداکثر منابع در دسترس برای تبیین و اعتبار مطلوب بهره برد. این موضوع ناشی از این مطلب است که نویسنده از افراد مجرب، کوشا، و صاحب‌تجربه در این موضوع است.

از امتیازات این اثر نبود سوگیری و جانب‌داری علمی است. نویسنده کوشیده است تا از منابع علمی معتبر در کیفیت تدوین مطالب هر فصل حداکثر بهره را ببرد. بنابراین، میزان سازواری محتوای علمی و پژوهشی اثر با مبانی و پیش‌فرض‌های موردقبول در حوزه نظری و موضوعی، به‌ویژه درون هر فصل، مطلوب ارزیابی می‌شود.

سازواری محتوای علمی و پژوهشی اثر با مبانی و پیش‌فرض‌های دینی و اسلامی (اگرچه به‌صراحت به آن اشاره نشده است) دیده می‌شود. تربیت‌بدنی اکنون در مبانی نظری تحول بنیادین وزارت آموزش و پرورش ذیل ساحت زیستی و بدنی موردتوجه قرار می‌گیرد. از اهداف این ساحت، به‌منزله یکی از شش ساحت مهم تربیت، تقویت قوای جسمانی و حفظ و افزایش آمادگی جسمانی است. بنابراین، اگرچه توجه این ساحت عمدتاً به سلامت است، بر تربیت‌بدنی به‌منزله یکی از ظرفیت‌های برقراری و حفظ

سلامت تأکید شده است (اگرچه مطابق با مبانی نظری سلامت یکی از پی‌آمدها و نه اهداف تربیت‌بدنی محسوب می‌شود). به همین منوال، در سند برنامه درسی ملی یکی از حوزه‌های یازده‌گانه تربیتی حوزه تربیت و یادگیری سلامت و تربیت‌بدنی است، که عمدتاً اهداف خود را دنبال می‌کند. بنابراین، این درس به منزله یکی از دروس حوزه یادگیری سلامت و تربیت‌بدنی در جهت تحقق شئون حیات طیبه گام برمی‌دارد و از این رو، این کتاب سازواری لازم را در بسترسازی کسب شایستگی‌های دانش‌آموزان با رویکرد اسلامی دارد؛ به‌ویژه این‌که در حوزه اهداف عاطفی و اجتماعی مدل‌هایی مطرح شده‌اند که این کتاب از جمله بهترین مدل‌های تکامل عاطفی و اخلاقی دانش‌آموزان محسوب می‌شود (بنگرید به مدل دونالد هلیسون در فصل یازدهم).

مطالب این اثر تاحدی با آخرین سرفصل‌های مصوب وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری برای برخی از درس‌ها مطابقت دارد. هم‌اکنون درسی با این عنوان در دانشگاه تدریس نمی‌شود، بلکه درس یا درس‌هایی نزدیک به این عنوان تدریس می‌شوند، هم‌چون درس آموزش تربیت‌بدنی، که در مجموع روش تدریس تربیت‌بدنی در مدارس متوسط است. بنابراین، این کتاب می‌تواند به‌طور گزینشی نیازهای آموزش واحدهای درسی مذکور یا واحدهای درسی جدید، مثل الگوها و روش‌های آموزش تربیت‌بدنی کودکان، را مرتفع کند. در این اثر مؤلف از مؤلفه‌های جامعیت صوری (ابزارهای علمی لازم مانند مقدمه، فهرست، فعالیت‌های آموزشی، جدول، تصویر، نمودار، و ...) برای تفهیم موضوع بهره‌جسته است. مؤلف مقدمه‌ای برای معرفی اثر ارائه کرده است که این مقدمه نسبتاً کوتاه است و به ساختار کتاب اشاره می‌کند. کتاب دارای فهرست مفصل است که به تمامی عناوین بخش‌ها، فصل‌ها، و زیرفصل‌ها اشاره دارد. کتاب دارای قسمت فعالیت‌های آموزشی است که جای‌گزین قسمت آزمون و تمرین است. مؤلف از جدول و نمودار برای تفهیم مطالب استفاده کرده است. تعداد هجده جدول و بیست نمودار در کتاب استفاده شده‌اند که توزیع پراکندگی آن‌ها در برخی از فصول بیش‌تر است. در مجموع، می‌توان گفت که مؤلفه‌های جامعیت صوری در حد مناسبی در کتاب به‌کار رفته‌اند.

کیفیت میزان کاربرد و معادل‌سازی اصطلاحات تخصصی در این اثر (باتوجه‌به روان و رسابودن نزد مخاطب تخصصی آن) خوب ارزیابی می‌شود. در فصل اول مؤلف به اصطلاحات تخصصی فراوانی اشاره کرده است که معادل‌های لاتین دارند. باتوجه‌به توان و قدرت تبیین نویسنده در سرتاسر کتاب واژه‌های تخصصی، به‌هم‌راه معادل‌های آن‌ها، در حد مطلوبی به‌کار رفته‌اند (برای نمونه فصول هفتم، هشتم، نهم، و ...).

در نگاهی کلی، رویکرد اثر به فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و نیازهای علمی یا کاربردی مطرح در فضای جامعه اسلامی امروز مثبت ارزیابی می‌شود. این کتاب، در جایگاه یک کتاب درسی دانشگاهی و یا یک کتاب کمک‌آموزشی برای معلمان تربیت‌بدنی، دارای رویکردی علمی-آموزشی است. مطابق با سند برنامه درسی ملی (۱۳۹۱) این کتاب می‌تواند در جهت تحقق اهداف ساحت زیستی و بدنی مورد استفاده برنامه‌ریزان باشد (جهت تدوین راهنمای برنامه درسی تربیت‌بدنی یا ورزش مدارس). بنابراین، با عنایت به اهداف ساحت مذکور، که عمده‌ها هم‌سو با ارزش‌ها و نظام معیار اسلامی است، این کتاب در جهت تحقق ارزش‌های اسلامی (تکامل جسم در ارتباط با روح و روان) در حوزه تربیتی و یادگیری سلامت و تربیت‌بدنی، که جسم را امانت الهی می‌داند، گام برمی‌دارد.

۲.۲.۴ کاستی‌ها

در بررسی نظم منطقی و انسجام مطالب در کل اثر (یا تسلسل عناوین بخش‌ها با فصول) نخست باید ایده کلی مؤلف را دریافت کرد. ایده کلی به واسطه عنوان کتاب و اشارات نویسنده در مقدمه کتاب حاصل می‌شود. نویسنده در ابتدای مقدمه بدون اشاره مستقیم به ایده خود از نگارش کتاب، تربیت‌بدنی را بخشی از برنامه آموزشی مدرسه و دستیابی به اهداف آن را از طریق برنامه‌ریزی ممکن می‌داند. بنابراین، استنباط ناقد مطابق با هاگ (۲۰۰۸) این است که ایده مورد نظر نویسنده «برنامه‌ریزی درسی تربیت‌بدنی مدارس» است و می‌توان گفت که طراحی کلی کتاب نزدیک مدل ساختار عاملی است. از منظر مدل ساختار عاملی، مؤلف باید فصلی را در ابتدای بخش اول به موضوع پیش‌نیازهای انسان‌شناختی و اجتماعی- فرهنگی اختصاص می‌داد، اما بخش جداگانه‌ای را با عنوان «شناخت یادگیرنده» آورده است که خود امتیازات و کاستی‌هایی دارد و در انتهای کتاب نیز فصل جداگانه‌ای را به ارزش‌یابی اختصاص می‌داد. گذشته از این دو کاستی در نظم منطقی و انسجام مطالب در کل اثر، بخش اول به راحتی می‌تواند تغییر عنوان بدهد و با عنوان «اهداف و استانداردهای تربیت‌بدنی» حتی فصل اول را نیز در خود جای دهد و نظم منطقی خود را با مدل ساختار عاملی حفظ کند. بخش سوم برای آشنا کردن خواننده با برنامه‌ریزی درسی تربیت‌بدنی طراحی شده است که اولین فصل این بخش از برنامه‌ریزی سخن می‌گوید و فصول بعدی آن به برنامه‌ریزی تعلیم و تربیت حرکتی، بازی، مهارت، آمادگی جسمانی، و رشد شناختی و عاطفی و اجتماعی می‌پردازند؛ در حالی که قصد او اشاره به انواع محتوای این درس است، باید از واژه محتوا برای این بخش استفاده می‌کرد. استفاده از

واژه محتوا نظم منطقی را به مدل ساختار عاملی نزدیک می‌کند، اما اکنون با به‌کاربردن واژه برنامه‌ریزی نویسنده به‌سراغ مدل فرایندی رفته است. در ادامه بررسی نظم منطقی، بخش چهارم کتاب کاستی‌هایی دارد؛ عنوان این بخش نمی‌تواند دربرگیرنده تمامی عناوین فصول زیرمجموعه باشد. مطابق با مدل ساختار عاملی، اکنون مؤلف باید به‌دنبال روشی برای پیدا کردن محتوا باشد، اما یکی از فصول این بخش درباره روش تدریس است. بنابراین، اهمیت الگوها و روش‌های تدریس، که رکن اصلی تحقق اهداف تربیت‌بدنی است، به‌اندازه شایسته آشکار نشده است. درنهایت، مطابق با هر مدلی که قصد تألیف داشته باشیم، باید به موضوع ارزش‌یابی پردازیم، اما ارزش‌یابی که خود نیز یک رکن است به‌طور مختصر در لابه‌لای فصول بیان شده است.

پس از بررسی کاستی‌های نظم منطقی بین بخش‌های کتاب، نوبت به بررسی کاستی‌های نظم منطقی درون هر بخش می‌رسد. فصول دوم، سوم، و چهارم ارتباط ضعیفی با عنوان بخش اول دارند. هم‌چنین، ارتباط عنوان فصول سیزدهم و پانزدهم با عنوان بخش چهارم روشن نیست.

طبیعی است که نویسنده کتاب، در جایگاه استاد دانشگاه، در حکم فردی متخصص در زمینه پژوهش باید به موضوع ارجاع‌دهی مسلط باشد و در سرتاسر کتاب به آن اهمیت دهد، اما ضعف‌هایی در این خصوص مشاهده می‌شود. به‌طور کلی، تعداد منابع انتهایی هر بخش با آنچه در متن ذکر شده است هم‌خوانی ندارد. برای نمونه، در بخش دوم شناخت یادگیرنده دارای ۵۹ منبع است، در حالی که فقط ۴۰ ارجاع در متن همین بخش به چشم می‌خورد. از سوی دیگر، توزیع پراکندگی منابع مناسب نیست؛ برای نمونه، در فصل هفتم طی صفحات ۲۰۰-۲۱۷ هیچ ارجاعی و ذکر منبعی به چشم نمی‌خورد! و تا انتهای همین فصل فقط یک ارجاع وجود دارد، در حالی که او می‌توانست حداقل یک ارجاع در انتهای هر زیرعنوان داشته باشد. در بخش سوم هم این‌گونه است، تعداد منابع انتهایی بخش ۳۵ عنوان و تعداد ارجاعات ۲۴ مورد است. او در برخی از موارد از ارجاع خودداری کرده است! یا تلویحاً از آن‌ها استفاده کرده است. فصل نهم از صفحه ۲۴۵ تا انتهای فصل (صفحه ۲۹۳) فقط یک ارجاع دارد. این در حالی است که این فصل شامل پژوهش‌های بسیاری است و نویسندگان و نظریه‌پردازان آن تقریباً همگی خارجی‌اند!

کیفیت ارجاعات و امانت‌داری در حد متوسط است و از مطالب دیگران بدون ذکر منبع استفاده شده است. برای نمونه، علاوه بر آنچه در پاسخ به سؤال پنجم آورده شده است، می‌توان به موارد دیگری هم اشاره کرد: در صفحه ۲۹۹، نویسنده اسامی بازی‌های مختلف

را ذکر می‌کند، اما مرجع این نام‌گذاری کجاست؟ مثل بازی‌های موازی، ارتباطی، و ... از سوی دیگر، بسیاری از پاراگراف‌ها که شامل اظهارات و دیدگاه‌های نویسنده است یا بدون منبع و ارجاع رها شده‌اند یا غیرمستقیم و ... به آن‌ها اشاره شده است. اگرچه او در موضوع صاحب‌نظر است و بنابراین ارجاعات خط‌به‌خط ضرورت زیادی پیدا نمی‌کند، اما بسیاری از مطالب در قالب چند صفحه بدون ذکر ارجاعات (حتی به شکل کلی) وجود دارند. برای نمونه، در صفحه ۳۰۳، موضوع بازی و رشد جسمانی، بازی و رشد ذهنی و شناختی، بازی و رشد اجتماعی، و بازی و رشد عاطفی، علاوه بر نظریه‌پردازی، تحقیقات بسیاری را شامل می‌شوند که نویسنده می‌توانست حداقل به یک مورد از آن‌ها اشاره کند!

در بررسی و تحلیل اثر از منظر علمی «مسئله»، نویسنده با عنوان «تربیت‌بدنی در مدارس» اقدام به تنظیم عناوین بخش‌ها کرده است، اما او مدلی مفهومی و حتی ساختاری از اجزا و مؤلفه‌های این عنوان ارائه نداده است تا خواننده در طی کتاب آن را دنبال کند. ارائه این مدل می‌توانست به درک نسبت‌های اجزای مدل کمک کند. بنابراین، اگر ایده او آشنا کردن مخاطب با تربیت‌بدنی در مدارس باشد، ضرورت ارائه مدلی از همه عناصر و وقایع ضروری است تا خواننده مسئله اصلی و اجزای آن را درک کند. کاستی دیگری که به چشم می‌خورد بلا تکلیفی جایگاه این کتاب در بین کتاب‌های نزدیک (مشابه و هم‌عنوان) است. برای نمونه، نسبت این کتاب با کتاب‌های راه‌نمای معلم (ویژه معلمان هر پایه تحصیلی)، از سوی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، چیست؟ هم‌چنین، مؤلف در مقدمه کتاب به کتاب‌های چاپ‌شده نسبتاً نزدیک و هم‌سو با محتوای اثر اشاره‌ای نکرده است.

از منظر نوآوری (اعم از طرح نظریه علمی جدید و ارائه ساختار علمی نو)، کتاب مذکور کاستی‌هایی دارد. برای نمونه، مؤلف اشاره‌ای مستقیم یا غیرمستقیم به نظریه پداگوژی ورزشی (sport pedagogy) نکرده است که شامل دو نظریه برنامه‌ریزی درسی ورزش (sport curriculum) و نظریه آموزش ورزش (sport instruction) است. ملاحظه می‌شود که عنوان کتاب بسیار کلی است؛ بنابراین، به راحتی می‌توان در همان بخش اول درباره نظریه‌های موجود بحث کرد. اگر چنین اقدامی صورت می‌گرفت، خواننده با سطح شناختی بالاتری با موضوع مورد بحث آشنا می‌شد.

از دیگر کاستی‌های این اثر ناهم‌خوانی عنوان آن با عناوین دروس کارشناسی است. درسی با عنوان «تربیت‌بدنی در مدارس» در فهرست عناوین دروس کارشناسی وجود ندارد، به جای آن درسی به نام «روش تدریس تربیت‌بدنی» وجود دارد. تعداد صفحات کتاب تحت هر شرایطی، با توجه به تجارب آموزشی، برای دو واحد درسی زیاد است.

در این اثر نویسنده از تمامی مؤلفه‌های جامعیت صوری (ابزارهای علمی لازم مانند پیش‌گفتار، مقدمه، فهرست تفصیلی، آزمون و تمرین، تصویر، خلاصه، و ...) برای تفهیم موضوع بهره‌نجسته است. مؤلف مقدمه‌ای برای معرفی اثر ارائه کرده است که این مقدمه نسبتاً کوتاه است و صرفاً به ساختار کتاب اشاره می‌کند و سخنی از کتاب‌های مشابه به‌میان نمی‌آورد. بخش‌ها و فصول دارای جمع‌بندی و خلاصه مطالب نیستند. کتاب دارای نتیجه‌گیری برای فصول نیست. یکی از ضعف‌های کتاب نداشتن مدل برای تألیف است؛ بنابراین، ارتباط فصول و بخش‌ها تحت‌تأثیر این موضوع گنج‌کننده است. تعداد هجده جدول و بیست نمودار در کتاب استفاده شده‌اند که توزیع پراکندگی آن‌ها در همه فصول یکسان نیست. کتاب پیش‌گفتار ندارد. مؤلف می‌توانست بسیاری از مطالب را از جمله بخش عمده‌ای از فصل پانزدهم را در قسمت پیش‌گفتار بیاورد.

اگرچه کیفیت، میزان کاربرد، و معادل‌سازی اصطلاحات تخصصی در این اثر خوب ارزیابی می‌شود، در فصل اول دو مفهوم تربیت‌بدنی و ورزش مدارس باید پردازش می‌شدند. مؤلف باید تربیت‌بدنی را معادل ورزش مدرسه تعریف می‌کرد تا خواننده متوجه شود که ورزش مدرسه همان تربیت‌بدنی است.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادهای

واژه‌های «تربیت‌بدنی» و «ورزش مدرسه» که به‌شکل معادل مورداستفاده قرار می‌گیرند (Haag 2008) گویای کارکرد فعالیت‌های جسمانی و حرکتی در مدارس به‌منزله یک درس از حوزه سلامت و تربیت‌بدنی در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران‌اند (شورای عالی آموزش و پرورش ۱۳۹۱). ظرفیت‌های این درس مطابق با یافته‌های علمی در ساحت‌های اعتقادی و اخلاقی، زیستی و بدنی، علمی و فناوری، اجتماعی و سیاسی، فرهنگی و هنری، و اقتصادی و حرفه‌ای قابل‌دست‌رسی نیست؛ چنان‌چه برنامه‌ریزی جامعی صورت پذیرد، رشد و تکامل دانش‌آموزان را باعث می‌شود (Haag 2003; Hardman 2008). یکی از مهم‌ترین راه‌های تحقق چنین برنامه‌های جامعی تولید کتاب‌های درسی در حوزه‌های نظری (برای نمونه، پداگوژی ورزشی) و موضوعی (برای نمونه، آموزش ورزش) درس تربیت‌بدنی است.

توجه به نظریه پداگوژی ورزشی و به‌تبع آن نظریه برنامه‌درسی و نظریه آموزش ورزش در تألیف کتاب‌های دانشگاهی، می‌تواند موجب افزایش کیفیت آن‌ها شود.

هم‌چنین، انتخاب سبک تألیف به‌ویژه در این نوع کتاب‌ها کمک بزرگی به فهم و کاربرد ساده آن می‌کند. در این خصوص می‌توان از ساختارهای عاملی و فرایندی یاد کرد. هاگ و نیکسون (Haag and Nikon 1985) اظهار می‌دارند که ترکیب ساختار عاملی و فرایندی باید در یک نظام آموزشی تحقق پیدا کند. چنین ترکیبی گویای درک واقعی آن چیزی است که در واقعیت اتفاق می‌افتد. به عبارت دیگر، عناصر و عوامل اثرگذار همواره در طی یک فرایند و مرحله‌به‌مرحله در تعامل با یک‌دیگر امکان وقوع یک امر را فراهم می‌آورند. بنابراین، نداشتن الگویی برای تألیف ضعیفی است که کتاب تربیت‌بدنی در مدرسه با آن مواجه است. از این رو، مخاطب بدون داشتن نقشه راه صرفاً با انبوهی از دانش روبه‌رو می‌شود.

یافته‌ها نشان دادند که در تحلیل ابعاد شکلی کتاب دارای امتیازات جامعیت صوری در حد مطلوبی است. کاستی‌های شکلی شامل جذابیت کم روی جلد؛ بیان مبهم هدف اصلی اثر؛ و نبود پیش‌گفتار، فهرست اجمالی، اهداف درس، خلاصه فصل و بخش، نتیجه‌گیری و پیش‌نهادات، و واژه‌نامه موضوعی می‌شود. کیفیت چاپ متوسط (و شامل مواردی هم‌چون نوع کاغذ، جلد کتاب، تنظیم جداول و نمودار، و ...) است. گذشته از این‌که محتوا چه باشد، روش ارائه آن در شکلی ساختاریافته و جامع متناسب با نیازهای مخاطب می‌تواند کمک زیادی به تسهیل یادگیری و انتقال آن بکند. در این کتاب نویسنده از برخی از مؤلفه‌های جامعیت صوری، مثل پیش‌گفتار برای نگارش ایده اصلی و اشاره به سابقه این درس و امثالهم، استفاده نکرده و آوردن فصل پانزدهم بدون ارتباط با بخش چهارم موجب کاستی و نقص ساختاری در کتاب شده است.

یافته‌ها نشان دادند که در تحلیل ابعاد محتوایی، کتاب از امتیازات محتوایی برخوردار است؛ شامل: چینش مطالب در قالب بخش‌ها و فصول برای ایجاد نظم منطقی؛ انسجام درونی مطالب درون فصول؛ درج منابع در انتهای هر بخش؛ نبود سوگیری علمی؛ سازواری محتوا با فرهنگ و ارزش‌های اسلامی؛ تطابق محتوای فصول با سرفصل‌های برخی از دروس دانشگاهی؛ استفاده مؤلفه‌های جامعیت صوری در انتقال مفاهیم؛ و محتوا و کیفیت کاربرد و معادل‌سازی اصطلاحات فنی. نتیجه گرفته می‌شود که انسجام مطالب درون فصول به‌خودی‌خود آن‌چنان است که خواننده را از مراجعه به منابع دیگر بی‌نیاز می‌کند. اساتید می‌توانند به‌طور گزینشی از مطالب فصول بهره ببرند. کاستی‌های محتوایی شامل: نداشتن ایده کلی و متناسب با آن آشفستگی در بهره‌گیری از مدل‌های ساختاری و محتوایی در ارائه محتوای کتاب؛ نبود ارجاعات کافی و ناهم‌خوانی آن‌ها؛ فقدان ارائه تصویری جامع از تمامی مؤلفه‌های درس تربیت‌بدنی؛ بی‌توجهی نسبی درباره اشاره به

نظریه‌های علمی در دست‌رس؛ ناهم‌خوانی محتوای کتاب با سرفصل یک درس مشخص؛ و سرانجام استفاده نکردن از تمامی مؤلفه‌های جامعیت صوری در انتقال و تحکیم محتوا می‌شود. یکی از مهم‌ترین کاستی‌های کتاب آن است که حجم مطالب آن برای دو واحد درسی زیاد است.

نداشتن الگوی مناسب برای تألیف کتاب باعث شده است که نسبت مطالب رعایت نشود و کتاب تبدیل به مجموعه مطالبی شود که درباره درس تربیت‌بدنی در مدارس حائز اهمیت است. نمونه بارز دیگر در این خصوص اشاره مختصر به موضوع سنجش و ارزیابی از درس تربیت‌بدنی در فصل یازدهم است؛ در حالی که مناسب بود تا فصل جداگانه‌ای به آن اختصاص می‌یافت. این یافته با نوع تألیف شفيعی (۱۳۸۶) متفاوت است که فصل جداگانه‌ای را به ارزش‌یابی از درس تربیت‌بدنی اختصاص داده است. نمونه‌ای دیگر کم‌توجهی نویسنده به بحث مفصل درباره روش آموزش و تدریس تربیت‌بدنی در فصلی جداگانه است؛ این یافته با نوع تألیف مؤلفانی هم‌چون: آذربانی (۱۳۸۹)، آذربانی (۱۳۹۲)، پویانفر (۱۳۷۵)، و شفيعی (۱۳۸۶) متفاوت است که به‌خوبی به این مهم پرداخته‌اند و فصل جداگانه‌ای را به روش آموزش و تدریس اختصاص داده‌اند.

از پیش‌نهادات برای تألیف این‌گونه کتاب‌ها پیروی از مدل شالمن (۱۹۸۶) است. وی سه نوع دانش را برای معلمان مفهوم‌سازی کرده است. دانش محتوای پداگوژی (pedagogical content knowledge)، دانش موضوعی (subject knowledge)، و دانش زمینه‌ای (context knowledge) (فحوایی).^۱ مؤلف می‌تواند با انتخاب نوع دانش موردنیاز تمرکز خود را به بسط همان دانش یا تلفیقی از آن‌ها سوق دهد. پیش‌نهاد دیگر استفاده از مدل سه‌وجهی برنامه‌ریزی، اجرا (آموزش)، و سنجش و ارزیابی است. در این خصوص می‌توان از ساختارهای عاملی و فرایندی توأمان استفاده کرد (Haag and Nikon 1985).

نکته حائز اهمیت در خصوص این کتاب کاربرد آن در برنامه‌ریزی سطح بالا و آموزش معلمان و دانشجویان است. این کتاب را می‌توان برای برنامه‌ریزان و علاقه‌مندان به کسب دانش در خصوص کارکردهای تربیت‌بدنی توصیه کرد، اما نباید فراموش کرد که با تصویب سند مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (شورای عالی آموزش و پرورش ۱۳۹۰) و به‌دنبال آن تصویب سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (شورای عالی آموزش و پرورش ۱۳۹۱) نویسندگان بایستی نیم‌نگاهی به این اسناد داشته باشند تا مطالبی در کتاب‌ها ذکر نشود که برنامه‌ریزان و معلمان را دچار ابهام کند.

پی‌نوشت

۱. ایده دانش محتوای پداگوژی را نخستین بار لی شالمن در سال ۱۹۸۶ م و گروهی از همکارانش درباره پروژه رشد دانش در آموزش در حوزه تعلیم و تربیت مطرح کردند. تمرکز پروژه بر مطالعه مدلی کامل برای فهم یاددهی و یادگیری بود (Shulman and Grossman 1988).

کتاب‌نامه

- اسمعیلی، محمدرضا (۱۳۸۸)، *تاریخ تربیت‌بدنی و ورزش*، تهران: سمت.
- اسمعیلی، محمدرضا (۱۳۸۹)، «مطالعه تطبیقی برنامه‌دستی تربیت‌بدنی دوره ابتدایی، راه‌نمایی، و متوسطه ایران و کشورهای منتخب جهان و ارائه الگوی مناسب برای تدوین راه‌نمای برنامه‌دستی تربیت‌بدنی»، تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- امیرتاش، علی محمد (۱۳۷۲)، *کلیات روش‌های تدریس درس تربیت‌بدنی دوره ابتدایی*، تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- آذربانی، احمد (۱۳۸۹)، *روش‌های آموزش تربیت‌بدنی در مدارس*، تهران: آوای ظهور.
- آذربانی، احمد (۱۳۹۲)، *روش‌ها، فنون، و الگوهای تدریس تربیت‌بدنی*، تهران: آبیژ.
- پویانفر، علی‌رضا (۱۳۷۵)، *روش تدریس تربیت‌بدنی در مدارس راه‌نمایی*، تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- جوادی‌پور، محمد (۱۳۸۵)، *طراحی و اعتباربخشی الگوی برنامه‌دستی تربیت‌بدنی در مدارس ابتدایی ایران*، رساله دکتری، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تربیت معلم تهران.
- حلاجی، محسن (۱۳۹۵)، *الگوها و روش‌های تدریس در آموزش تربیت‌بدنی (ورزش مدرسه)*، کرج: مهاتما گاندی.
- رمضانی‌نژاد، رحیم (۱۳۸۵)، «مدل‌های آموزش تربیت‌بدنی در مدارس»، مجموعه مقالات چهارمین همایش ملی تربیت‌بدنی.
- رمضانی‌نژاد، رحیم (۱۳۹۲)، *تربیت‌بدنی در مدارس*، تهران: سمت.
- سراج‌زاده، غلام‌رضا و دیگران (۱۳۸۲ الف)، *تربیت‌بدنی پایه اول ابتدایی*، تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- سراج‌زاده، غلام‌رضا و دیگران (۱۳۸۲ ب)، *معلم تربیت‌بدنی، راه‌نمای تدریس، پایه اول ابتدایی*، تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- شفیعی، محسن (۱۳۸۶)، *روش تدریس تربیت‌بدنی*، تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.
- شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، «مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران»، تهران: وزارت آموزش و پرورش.

نقدی بر کتاب تربیت‌بدنی در مدارس ۱۳۳

شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۱)، *برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.

نویسی، احد (۱۳۹۲)، *نقدی بر انگیزش در یادگیری و آموزش: نظریه‌ها و کاربردها*، تهران: آوای نور.
هاگ، هربرت (۱۳۹۳)، *مبانی تربیت‌بدنی، آینده تربیت‌بدنی و ورزش مدرسه در دنیای امروز*، ترجمه محسن حلاجی، دردست چاپ.

هلیسون، دونالد (۱۳۹۲ الف)، *آموزش تربیت‌بدنی، اهداف و راه‌بردها*، ترجمه محسن حلاجی، تهران: ورزش.

هلیسون، دونالد (۱۳۹۲ ب)، *آموزش مسئولیت‌پذیری از طریق فعالیت‌های حرکتی*، ترجمه محسن حلاجی، انتشار نیافته.

Haag, H. and G. Haag (2003), *Dictionary: Sport-Physical Education-Sport Science*, Berlin, Kiel: ISS.

Haag, Herbert (2008), *The Future of School Sport in Today's World*, German: University of Kiel.

Hardman, K. (2000), "Comparative Physical Education and Sport", in: ICSSPE (ed.), *VADMECUM Directory of Sport Science*, Berlin: ICSSPE, 5th edition.

Shulman, L. and P. Grossman (1988), *The Intern Teacher Casebook*, San Francisco, CA: Far Wets Laboratory for Educational Research and Development.

Shulman, L. S. (1987), "Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform", *Harvard Educational Review*, vol. 57, no. 1.